

מכתבים של נפתלי הרץ אימבר אל זאנגוויל

גילויים של עשרים ושניים מכתבים בארכיון הציוני המרכזי בירושלים — שהם, לפי דעתי, האוסף הנכבד ביותר של איגרות אימבר שבנמצא — אין בכוחו לשנות שינוי קיצוני את דמותו של מחבר 'התקווה', כפי שנצטיירה בעינינו על פי מעשיות ועובדות. אדרבא, יש בגילוי זה סימוכין לאגדה שנתרקמה על אודותיו של האיש, הראוי לתואר 'פיטניק העברי הראשון'. מכתבים אלה מתפרסמים כאן בדפוס לראשונה.

סר הול קיין (Hall Caine), מחבר רומאנים אהוב הקהל באנגליה של סוף המאה הקודמת, כתב אל ישראל זאנגוויל בשבוע ספרו 'ילדי הגטו' (Children of the Ghetto, 1892), אשר בו הנציח את אימבר בדמות פינחס מלכיצדק. עם זאת הביע אכזבה מסוימת: 'מפעם לפעם אני חש בנימה של הגומה, כגון בדמותו של המשורר העברי שיש בה כדי ליצור רושם של קאריקאטורה'.² ברם, סידרה זו של מכתבי אימבר, המופנים כולם אל זאנגוויל, מעידה עד כמה קרוב למציאות תיאורו של אימבר בדמות פינחס שברומאן. פנים אחדות מדמותו של פינחס אף אפשר ליחס במישרין להתכתבות הזו, וכן גם אירוע אחד או שניים שפינחס מעורב בהם. בהודמנות אחת, לפחות, שם זאנגוויל בפי פינחס את דברי אימבר מאחד המכתבים ככתבם וכלשונם.³ פינחס מלכיצדק חזר והופיע ביצירת זאנגוויל כבן האיסט-סייד של ניו-יורק השואף להיות מחזאי, ב'האמלט היידי' ('The Yiddish Hamlet').⁴ מאיר סולצברגר (Mayer Sulzberger) — אשר, דרך אגב, הוא שהזמין אצל זאנגוויל את כתיבת 'ילדי הגטו' מטעם 'החברה היהודית לפרסומים באמריקה' (The Jewish Publication Society of America) — הזכיר את אימבר במכתב ששיגר אל זאנגוויל ב-1900. זאנגוויל אך זה השלים אז את הרומאן המדיני 'אדרת אליהו' (Mantle of Elijah), וסולצברגר תוהה במכתבו שמה לא הוטמע קורטוב מאופיו של אימבר בדמות הפרופסור פונט (Pont) שברומאן הזה. פונט הוא טיפוס בזוי המזכיר מבתניות רבות את פינחס.

מצאתי את המכתבים הללו בצרור, שעמו נקשר פתק, הרשום בכתב ידה של

1. בדבר אפיונו של פינחס ב'ילדי הגטו', ראה ג' ירדני-אגמון, 'יומני נ.ה. אימבר', הציונות, א (תש"ל), עמ' 358—359.
2. מכתב מ-10 באוקטובר 1892, אוסף זאנגוויל, הארכיון הציוני המרכזי, ירושלים.
3. ראה הלן, הערה 4 למכתב II.
4. Ghetto Comedies, London 1907.

אדית זאנגוויל, ובזו הלשון: 'נפתלי הרץ אימבר, המקור של פינחס מלכיצדק מ"לדי הגטו"⁵, כמנהגו של אימבר, אין אף מכתב אחד נושא תאריך, אך תוכנם מעיד, שהם נכתבו בעיקר בין השנים 1888 ו-1890. במהלך השנים האלו היה זאנגוויל מפרסם בקביעות ב-"The Jewish Standard", שנסגר אחר כך, ומקצת מתקופה זו אף שימש עורכו. היה, אפוא, לאל ידו להוציא לאור משהו מן החומר שעמו היה אימבר מטרידו בלי הרף. המכתבים כתובים ברובם אנגלית של מהגרים, עילגת אך עסיסית. רוחו של מעצב מלים עבריות משתקפת גם בלשון זו, שמעולם לא שלט בה כדבעי. אימבר עסק בלימוד האנגלית בעת ששימש מזכירו של לורנס אוליפאנט (Laurence Oliphant), ולדברי אחיו שמריה לימדו גם זאנגוויל את השפה. אבל אימבר לא ביצע מעולם דבר ביסודיות, ולימודי האנגלית שלו לא יצאו מכלל זה, שכן גם לאחר ששהה שנים רבות באמריקה לא חל כל שיפור בסגנונו ובשיבושיו.

במכתבים מופיע, אפוא, לפנינו בכל עוזו אימבר המוכר לנו מכבר: בעל הלכ"י- הרוח הקיצוניים, רודף הנשים, החולה המדומה, השתיין, איש-המסתורין התמהוני, מחפש הקשרים בחלונות הגבוהים וקנאי-הדת המפוקפק הנהנה מהתקשרויות אפלו- ליות עם שאינם בני-ברית. לשונו של אימבר היתה ארסית ביותר כלפי האישים של הממסד הדתי וכלפי כל מי שבזו ליצירתו. לעג חריף במיוחד נשמר אצלו לרבנים גאסטר ואדלר ולסמואל מונטגיו (Montagu). אימבר החל לקצץ בנטיעות עוד כשגורש מעיירת מולדתו זלוצ'וב שבגליציה על השמעת דברי מינות.⁶ ואולם הצד השני באופיו של אימבר הוא הרחמים לקשי-יום ואומללים: מרת שפיגל האלמונית, ורמות ואלתר לאוינסקי.

אימבר מפגין הנאה ילדותית מכתביו, ואין גבול להירותו כאשר יצירה כלשהי מתקבלת לפרסום. מעולם לא התבגר ממש, ואפשר שהסבר לכך יש למצוא בגילויי האהבה שהעטירה עליו אמו בינקותו. הוא נראה בעינינו בטול כל חוש מידה: מקדיש את ספריו הדקים ל'משכילי העולם' ואת העבים יותר — לקיסרים. הנה הוא מבקש למכור את שיריו להרצל תמורת אלף דולאר; הנה הוא שואף למעלת היועץ הרוחני והדתי להמוני המהגרים באיסט-אנד של לונדון. הוא סמוך ובטוח שוויליאם גלדסטון, שראש עיריית לונדון, שמו"ל אנגלי נכבד ושהרב הראשי — כולם מצפים בכליון עיניים לקבל את הקובץ האחרון של שירה או פרוזה מפרי עטו, ולשלם בעדו. שום ביקורת שקולה ומלומדת על דעותיו בענייני התלמוד (ויעיד הפולמוס המפורסם על אודות 'הפאה הנכרית' בג'ואיש סטאנדארד'⁷) לא היה בכוחה לשכנעו כי טעה בהנחותיו, ואלו אכן היו תדיר קלוטות מן האוויר. זאנגוויל דיבר על 'ההשכלה המעורבבת' של אימבר ו'הברקות הפרשנות הפרועות' שלו. אכן סבורני כי הערכתו להשכלה של אימבר היתה צודקת.⁸

5. 25 בנובמבר 1900, אוסף זאנגוויל.

6. ראה: N.H. Imber, 'How I became a Heretic', *The New Era*, June 1905, pp. 575—578.

7. ראה הלן, הערה 3 למכתב VI.

8. I. Zangwill, 'Obituary', *The Jewish Chronicle*, 29.10.1909, p. 8

הידעת שאני גאון? — כך הציג פעם אימבר את עצמו לפני אדם זה, והמעשה אפייני מאוד לאיש הזה אשר 'האני' שלו גדל בהרבה ממידתו; כל אשר כתב הוטבע בחותמו של 'אני' זה. אם עסק בפרשנות, בביוגראפיה או בשירה — יותר מכול העסיק את אימבר הוא עצמו. ליומניו אשר יצאו לאור נודע עניין היסטורי שולי בלבד, אך יש בהם להשמיענו רבות על הכבוד הרב שרחש אימבר לו עצמו ולקשריו עם אישים רמי מעלה.

במכתבים המתפרסמים כאן פונה אימבר אל ישראל זאנגוויל — אמן אינטלקטואל, ומלומד מן המעלה הראשונה — אך המכתבים מלאים בכל סוג של קטגוריות וסכלות. אני חושד כי ההתכתבות עם אימבר והמפגשים עמו לא שימשו לזאנגוויל אלא אמצעי לאיסוף 'חומר' אותנטי לילדי הגטו, אשר בכתיבתו החל חודשים מספר לאחר שיצא אימבר לארצות-הברית, בתחילת 1891. אימבר מסתפק על פי רוב באזכור אי-אלו עניינים של מה בכך מן ה'ג'ואיש סטאנדארד' ובהשמעת הערות מטופשות עליהם, בעיקר מן הסוג המכוון להחניף לטעמו של זאנגוויל. ואולם זאנגוויל, שלרווח לבו יצאו מוניטין, נהג לסייע לאימבר, ובהזדמנות אומללה אחת לפחות אף השיג בשבילו הזמנה בשכר מחוץ ל'ג'ואיש סטאנדארד'. זו היתה עבודת תעתיק ותרגום בשביל המלומד היהודי H. Guedalla, אשר שלה אחר כך מכתב תלונה חריף מאוד בדבר למדנותו המרושלת של אימבר. וכאילו לא היה די בזה, אף פלש אימבר לקודש-הקודשים של כל אנגלי — למועדונו. הנה קטע מן המכתב:

I beg leave to call your attention to a grievous nuisance which if not instantly put a stop to, most unpleasant measures will have to be resolved to. I must request you to tell Mr. Imber that no one is allowed to call at a London Club unless invited. No business is allowed [...] Unfortunately I listened to your advice and gave Imber an agreed £2. The English translation I of course threw into the fire [...] The Hebrew was so badly written [...] the least Imber could do was to see there was not one error.⁹

האירוע הגדול בחייו של אימבר היה קשרו עם לורנס ואליס (Alice) אוליפאנט, והנעלם הגדול בתולדותיו הוא הסיבה לעזבו אותם, שטרם הוסברה.¹⁰ במכתב הראשון המובא להלן הוא משמיע לזאנגוויל סיפור בדים כהסבר לפרידתו מהם. אשר לי, אני סבור, כי אימבר הגויים בתיאור קשריו עם בני הזוג אוליפאנט מעבר לכל מידה. יש משמעות לעובדה שכתבי לורנס אוליפאנט עצמו, וכן שתי הביוגראפיות החשובות שלו,¹¹ אינם מזכירים אלא במעט את אימבר או את התפקיד שהועיד לעצמו כשותף רוחני וספרותי. מכל מקום, דבריו של שמריהו אימבר כאילו

9. מכתב מ'17 במארס (1888 בקירוב), אוסף זאנגוויל.

10. בדבר פרטים ראה ג' ירדני-אגמון, 'אימבר', עמ' 360-366.

11. H.W. Schneider and G. Lawton, *A Prophet and Pilgrim*, New York, 11 1942; Ph. Henderson, *The Life of Laurence Oliphant*, London 1956

'היא [מרת אוליפאנט] ואישה לא עשו דבר בלי עצתו [של אימבר] והסכמתו¹² אין אנו יכולים אלא ליחסם לאחת ההפרזות שאליהן נקלעה נאמנותו של שמריהו לאחיו בסיפור תולדות חיינו.

חרף הפולמוס הידוע לשימצה שניהל בן־יהודה נגד אימבר מעל דפי 'הצבי', אני סבור כי נעשה סילוף־מה בהצגת יחסיו עם המיסיונרים. יהודי ירושלים מוכי העוני משנות השמונים נאלצו תדיר — כדוגמת אחיהם שבלונדון — לפנות אל המיסיונרים, שהציעו עזרה וכסף תמורת הסכמתם להיטבל, ולו למען הטקס בלבד. המיסיונרים אכן ניצלו את מצוקת האביונים, ומכל מקום בוודאי עשו כן בלונדון. רק מעטים ראו עניין זה בכובד־ראש, כפי שמעיד הסיפור הזה מ'ילדי הגטו': המונים התקהלו בקאתדרלה ספרדית לחזות בהטבלתם של שני יהודים, והנה קלטו את שיהתם: 'התדע, משה? אם לא יגיע האב הקדוש עד מהרה, הרי שנאחר לאמירת מנחה, זאנגוויל ראה במעשייה זו את 'תמצית תולדותיה של התנועה הגדולה להמרת דתם של היהודים. אנו טובלים במי־הטבילה — ומתקנחים בטלית¹³, ואף על פי כן, ההתפרצויות המזומנות ומלאות הסתירות של יראת שמים מצד אימבר — אם בדבר קיומו של ישו, אם בדבר שמירתם של שנת השמיטה — יש בהן כדי לרמוז שהיה לו מה להסתיר.

אימבר יצא מאנגליה לאמריקה בתחילת 1891, ולא ב־1892, כפי שכותב אחיו.¹⁴ אימבר הציג עצמו כשוטה גמור בפולמוס 'הפאה הנכרית'¹⁵ וה'ג'ואיש סטאנדארד' היה בוודאי שוקל עתה היטב בטרם יעז שוב לפרסם משהו מפרי עטו. 'העבודה ושכרה בתלמוד' נדפס מן הסתם כאות הודעות אחרון עם משתתף ותיק בעיתון.¹⁶ לעיתון זה לא היו, כנראה, כל אשליות באשר לטיבו של אימבר, והוא שילח אותו לדרכו בדברי פרידה אלה:

Mr. Naphtali Herz Imber is still alive and theorising in America, where he has been contributing to the *Medical World* an article upon "The Bacilli in the Talmud". The ingenuous speculator is always amusing in the audacity of his mis-translations; nothing daunts him. It is impossible for anyone to invent or discover anything which Mr. Imber is not prepared to discover (or invent) in the Talmud.¹⁷

אך בכך לא הקיץ בשום פנים הקץ על קשרי אימבר וזאנגוויל. אימבר הקפיד

12. ראה: כל שירי נפתלי הרץ אימבר, תל־אביב 1950, עמ' 22.

13. I. Zangwill, *Children of the Ghetto*, London 1893, p. 73

14. ראה: כל שירי, עמ' 28, והערה 17 להלן.

15. ראה להלן, הערה 3 למכתב VI.

The Jewish Standard, 10.4.1890, p. 10

17. *The Jewish Standard* (Supplement), 3.4.1891, p. 13

לסור לבית מלוננו של זאנגוויל כל אימת שהלה ביקר באמריקה.¹⁸ מצאתי מכתב מאימבר המציג לפני זאנגוויל את בנו של אליקום צונזר (1836—1913). המכתב טבוע בחותם ייחודו המשונה של מחברו, והוא ראוי לציטוט:

I introduce to you the young man Mr. Charles Zunst, the son of the famous Jargon poet. This son by the law of heredity, has in his anatomy a vein of that deep mine which we call "poesy". As [far as] my own little personality concerns, I have little to say, but more to write. Why did you not answer my letters? I suppose you are busy too much with novelties.¹⁹

אל זאנגוויל גשלו, בוודאי, עוד מכתבים דומים מאת המתהדר המושבע הזה בשמות גדולים.

בהתכתבות בין השופט מאיר סולצברגר ובין זאנגוויל נזכר המשורר לפרקים. באמצעות השופט ביקש אימבר מזאנגוויל רשות להשתמש בתרגומו של 'על משמר הירדן' בשביל 'ברקאי השלישי'. הוא גם הפץ שזאנגוויל יתרגם עוד כמה שירים בשביל הכרך הזה.²⁰ ישראל זאנגוויל הוסיף, כנראה, לגלות עניין בפעילותו של אימבר בארצות-הברית, שכן במכתב אל ידידו שלמה שכטר, אשר שאלו בדבר שם הולם לספר שחיבר בענייני מסתורין, הוא כותב: 'לעולם יימצאו שוטים שיקנו ספרי מסתורין. אימבר עורך עכשיו כתב-עת לענייני מסתורין'²¹ (הכוונה ל'אוריאל'). בפרק יומנו של זאנגוויל מיום 20 בדצמבר 1893 נכתב כך:

Wrote to *American Israelite* refusing to identify Imber with Pinchas, Imber having brought libel action for 5,000 dollars for representing him as a conversionist.²²

במכתב המרתק שהוא שלח לליאו וייז (Leo Wise) מן ה-*American Israelite* נאמר בוז הלשון:

Dear Sir,

I am sorry to hear Mr. Imber is giving you trouble, but I don't think he is the sort of man to proceed to extremes. I expect you could easily effect a small financial settlement. If you have really made an unwarranted statement about him, it seems to me you

18. "His hair wild in London was well regulated in New York, where he never failed to call at my hotel" (I. Zangwill, 'Obituary')

19. מכתב ללא ציון התאריך, שנשלח מ- 967 Fremont Avenue, New York City אוסף זאנגוויל.

20. מכתב מזאנגוויל לסולצברגר, 10 באוגוסט 1901, אוסף זאנגוויל. ראה גם להלן, הערות 3 ו-4 למכתב XXI.

22. אוסף זאנגוויל.

21. 15 בספטמבר 1895, ספריית המכון התיאולוגי היהודי של אמריקה, ניו-יורק.

owe him compensation, for the fantastic nature of the man does not give one the right to make specific allegations against him if they are not true and not in the public interest. The alleged relation of Imber (a journalist of whom I know nothing definite) to my Pinchas does not appear to bear at all on the matter. A novelist never reproduces life photographically.

The only question is — is Imber connected with the Conversionists? I certainly have seen paragraphs to that effect in your contemporaries together with denials from him almost tantamount to confirmation; if he *is* connected, you merely did your duty in warning the public.²³

השופט סולצברגר כתב אל זאנגוויל באותו עניין. האזכור הניתן, במכתבו דלקמן, לחסרון כיסו של אימבר מרמז כי אימבר אמנם נרגע מן 'החסדר הכספי הקטן' שמוזכר זאנגוויל:

Imber is at present in Cincinnati indulging in the luxury of a lawsuit against Rev. Dr. Wise, who, it is alleged, has libelled him. It will not astonish you to learn that he is in want of money ... you are one of his assets, since he confidently expects a remittance from you on account of something he has written or ... intends to write and for which you are actually supposed to be hungry.²⁴

בהפכפכנות האפיינית לכל מעשיו, מחליף אימבר צבעים כזיקית: הנה הוא מכריז בגאווה שהוא הוא פינחס מלכיצדק המקורי, והנה הוא מכחיש זאת בלהט. מאמר שהופיע במלאת מאה להולדת אימבר אף קובע כי לעתים היה מכנה את עצמו 'פינחס' בפרהסייה.²⁵ לא היה מקום להתגאות בכינוי זה, שכן בילדי הגטו מרמו זאנגוויל על קשריו עם פעילי השמד. הקהילה היהודית תמהה על כתבי התעמולה שלהם, המנוסחים בעברית צחה להפליא. וכי מי היה יכול לסייעם בכך, פרט לזה שהתפאר כי בפיו שגורה העברית הרהוטה ביותר בכל אנגליה? בפי מחבר הנקרולוג על אימבר ב'העברי האמריקני' יש סיפור שונה לגמרי, שלפיו הכחיש אימבר בתוקף זאנגוויל נטל ממנו את דמות פינחס, ואף נקב בשמו של איזה 'ברנש קבצני עלוב' מלונדון כמקור האמיתי. המאמר ממשיך ואומר:

The story was told of him [Imber] that when a certain actor, who was slated for the role of Pinchas in a Yiddish dramatization

23. מכתב מ'19 בדצמבר 1893, אוסף זאנגוויל.

24. מכתב מ'8 בפברואר 1894, אוסף זאנגוויל.

I. Cohen, 'The Centenary of Imber', *The Jewish Observer and Middle East Review*, V (1956), No. 5 (28.12), p. 15

of Zangwill's novel, and who sedulously studied Imber's personal mannerisms and tricks of speaking, appeared one evening in the poet's favourite cafe on the East Side. Imber in a frenzy of anger and pique hurled a salt cellar at him. Imber's best proof, to his own mind, that Zangwill had not meant him was that the novelist had often helped him pecuniarily.²⁶

נישואיו קצרי הימים של אימבר עם הד"ר אמאנדה קייטי (Amanda Katie), אמריקנית נוצרית תמהונית בעלת קסם לא מבוטל, מוסיפים עוד גופך לסיפור חייו. נישואים אלה, שהיו מאושרים למשך זמן-מה, הביאו עמם הרצאות משותפות בתורת הנסתר. בשלהי שנת 1900 דעכו הנישואים והלכו, ואימבר בא לפילאדל-פיה בתקווה שהשופט סולצברגר יוכל לפסוק גירושין. השופט כתב לזאנגוויל על התרחשות זו ועל דברים אחרים בצדה:

Imber has this week come out of the West, leaving Mrs. Lochinvar²⁷ at home of course and ready for another so soon as I "write him a divorce" which protesting I will not do, he says, vy? I shipped him to the Jewish encyclopaedia with a strong hint that he might be useful in Hebrew poetry and causal things besides. He has discovered that he cannot be Melchizedek Pinchas because of the latter's reference to the great national poet, Imber. I thought the touch charming.²⁸

ב'ברקאי החדש' (1900) הקדיש אימבר לאמאנדה קייטי את שירו הפורנוגרפי קמעה 'שיר השירים'.

הנקרולוג המעולה שפרסם זאנגוויל על אימבר ב'ג'ואיש כרוניקל' פוסק פסיקה אחרונה על אימבר במובנים רבים. הוא מצביע על הסתירות הבולטות בדמותו של האיש, אשר 'אהבתו לארץ-ישראל היתה על טהרת הספרות'. בעובדת היותו של אימבר מחבר ההימנון הלאומי הוא רואה את 'אחת האירוניות הרבות מספור בתולדות היהודים'. זאנגוויל מכנה את אימבר 'ויון (Villon) היהודי', ומיחס לו את כל 'המעלות והמגרעות של איש הבוהמה הטיפוסי'. הוא כותב כי אימבר 'היה קטן-אמונה בהרבה מהיינה, שההשוואה עמו היתה מתבקשת מנטייתו של אימבר ללעוג לעצמו ולנפנף במחלותיו, גם לולא היתה מתבקשת מגאוניותו הלירית'.²⁹

Max J. Herzberg, 'In Memoriam: Imber', *American Hebrew*, 6.9.1909 26 pp. 459—460

27. גיבורת בלדה הנכללת ב'מארמיון' לסר ולטר סקוט (קאנטו חמישי).
מכתב מ-25 בנובמבר 1900, אוסף זאנגוויל.

Zangwill, 'Obituary' 28

29. בדבר פרטים על שני התובעים, ראה: E. Silberschlag, 'Naphtali Herz Imber', *Judaism*, 5 (Spring 1956), pp. 147—148
אחי של אימבר מזכיר ש ל ו ש ה תובעים (כל שירי נפתלי הרץ אימבר, עמ' 32).

אימבר מת, כפי שחי, בהילה דמיונית. המאבק המאקאברי על הזכות לקברו³⁰ והיעלמן, ללא כל הסבר, של מזוודותיו המלאות כתבי-יד, שלא פורסמו ואשר איש לא רצה בהם — כל אלה יכלו לספק חומר לאחת מהשתפכויותיו ההיסטוריות ב-1911, כאשר עוד היו בידיים נאמנות מספר ניכר של כתבי-יד שטרם פורסמו, בעברית, ביידיש ובאנגלית, פנו שלושה מחברי הוועד להנצחת זכרו של אימבר אל זאנגוויל וביקשו ממנו תרומה.³¹ הם עסקו באיסוף כספים לשם פרסומן של היצירות ולשם — וזו האירוניה הגדולה מכולן — לשם תשלום בעד מצבה על קברו של אימבר, שהיה עוד שומם. לאחר קרב הענקים בין שלושת התובעים את גווייתו, לאחר מסע לווייה שבו הלכו אלפים אחרי מיטתו — הגה כעבור שנתיים נאלצו לקבץ נדבות כדי להקים לו מצבת קבר. אימבר אכן הרחיק נדוד וראה רבות שהצדיקו את דעתו הצינית על החיים שבהם עלולים לקרות דברים כגון אלו. בקטע הזה הוא מסביר כיצד היה ל'כופר':

Thirty-five years ago I left my native land because I refused to believe in the *Olam Hatohu*. But I must confess that I have become a strong believer in it... For thirty-five years I was a rolling stone (and I am still), and I have not yet gathered the moss of wisdom. I have held converse with the unspeakable Turk, as well as with the talkative Arab. I have wandered through the tents of Shem, and through the shanties of the sons of Ham. I have mingled with the gay children of France, as well as with the phlegmatic Sons of Albion. I have seen different nations and have sojourned in many countries — and what have I seen? an *Olam Hatohu* — a World of Confusion, where shadow-like beings are shifting and drifting — jostling each other without aim or purpose.

What are we, after all, but shadows and silhouettes, reflecting a something which is nothing?³²

30. מכתב מתאריך 1 במאי 1911, התום בידי ב' סמל (Semel), יוסף בארונס (Barondess) ודויד בלוטרייך (Blutreich). אוסף זאנגוויל.

31. ראה נ"ה אימבר, 'כיצד הייתי לכופר' (לעיל, הערה 6), עמ' 578.

נטלתי רשות לעצמי להכניס תיקוני-עריכה קלים במה שנוגע לכתב, פיסוק ותחביר, כדי שנוסח המכתבים יהיה קריא בלא קושי. כל תיקון חשוב או גירסה מוצעת של הנוסח הוכנס בסוגריים מרובעים, נראָה לי מן הראוי לשמור על טעם הסגנון האנגלי של אימבר, המשובש תדיר אך העסיסי.

I

14 Brunswick Square [Brighton]

[c. June 1888]¹

My dear Zangwill —

I must commence with your finale. I am very sorry to read from your last lines that you are also not happy. For my little heart beats so warm for friendship and I consider you as the only friend which has been left to me. I thank you for the advice, I lived so 33 years,² but now I can not. The idea what has become of me and what will be my end hunted me day and night. I am obliged to give you a little hint of the reason why I left Mr. Oliphant³ (I have Mr. Smidt as a witness that my narration is true). When he [Oliphant] begun his work "Scientific religion"⁴ he ordered me to draw up a sketch of the histoire of the divine word. I passed silence about Christ he ask me why? As he regard him as the great Jewish rabbi. I answer that in my opinion he did not exist [why] therefore do I have to allot to him a role in sacred histoire word by word. I gave him notice. When he ask me

1. תאריך מקורב זה מתקבל כך: ב־22 בנובמבר 1888 היה אימבר בברלין (גלויה מתאריך זה אל אחיו, שמריה אימבר, מצויה בספרייה הלאומית בירושלים). אזכורם של עצי חג המולד במכתב הזה מרמז שעד לדצמבר 1887 כבר הגיע לאנגליה. אימבר מדבר על שישה חודשי רעב מאז בואו לאנגליה. בשום מכתב של אימבר לא ראיתי ציון תאריך מכל סוג שהוא.

2. אם התאריך שנקבתי למכתב זה הוא נכון, הרי שאימבר נולד ב־1855. אשר למחלוקת בדבר שנת הולדתו, ראה ג' ירדני-אגמון, 'יומני ג.ה. אימבר', הציונות, א (תשל"ל), עמ' 357. את שנת המאה להולדת אימבר חגגו ב־1956. ראה, לדוגמה: I. Cohen, 'The Centenary of Imber', *The Jewish Observer and Middle East Review*, V (1956), No. 5 (18.12), p. 15

3. הסיבה שבגללה עזב אימבר את שירותו של סר לורנס אוליפאנט ואת ארץ-ישראל היא הנעלם הגדול שבתולדות חייו. ג' ירדני-אגמון מנתחת סברות שונות ('אימבר', עמ' 362 ואילך), ובכללן ההנחה הסבירה בהחלט שהיתה פרשת אהבים בין אימבר ובין אליס אוליפאנט, היפה אך התמהוננית. הימשכותן של הנשים אחרי אימבר — חרף הכחשתו במכתב XIV' להלו — היתה למעין אגדה. ראה, לדוגמה, רבי בנימין, 'אימבר', התקופה, יח (1923), עמ' 414—423. הסיבה שאימבר מצייין כאן היא סיפור בדים ממדרגה ראשונה ומן הסוג המתחסד שהוא אהב לספר כדי לפצות על חוסר אמונתו הדתית. הסיפור חוזר ומופיע ביומנים.

4. L. Oliphant, *Scientific Religion; or higher possibilities of life and practice through the operation of natural forces*, London 1888

where I will go I replied to England. He told me that he knows the English Jewish better that they have no feeling for Jewish knowledge. Indeed so it was when I came here first with an application to the Anglo Jewish sending them my book⁵ to pay for help in my need. My book has been returned to me and the stupied Lövy wrote a strong letter.⁶

I was starving 6 month which is now the consequence of my bodily illness. Had I an idea that there are plenty of Israel's children which bring into their houses Christmas trees. I should not sacrifice my existenz for the non existenz of Christ. Yes I was a fool but an honest one. My leaving Dr. Lepsius was a more curious. As the son in law of the Bishop of Jerusalem he was a pious Christian in spite that I denied the existenz of Christ we have lied like brothers. Besidez Board and lodging I had 4 shilling daily which in the Orient means as my 10 now weekly.⁷ Once we spoke...⁸

II

[c. July 1889]

Sir,

By not publishing my letter to the violent attack upon me¹ it is an heaven crying injustice I will not more to do with an ungreatful edi-

5. 'ברקאי' הראשון (ארץ-ישראל 1886). קובץ שירים. אשר לרקע פרסומו ולקשיים במציאת מו"ל, ראה ג' ירדני-אגמון, העתונות העברית בארץ-ישראל בשנים 1863—1904, תל-אביב תשכ"ט, עמ' 192—193.

6. הרברנד אלברט לוי (Rev. Albert Lövy, 1842—1892), שהיה בתקופה זו רב בבית הכנסת של מערב לונדון.

7. הכוונה לאחת ההתקשרויות האפלוליות שהיו לאימבר, בשל חסרון כסו, עם נוצרים ומיסיונרים למיניהם בירושלים ובלונדון.

8. המשכו של המכתב הזה חסר.

1. ראה א' בן-יהודה, 'עד נאמן', הצבי, גליון 14, 14 ביוני 1889, עמ' 84—85. זו היתה נקודת הרתיחה בפולמוס בין אימבר ובן-יהודה, שלא היה בו כל עניין ליהדות אנגליה, ולכן גם לא נסקר בפרוטרוט בעיתונות שלה. יש להגיד שזו היתה הסיבה לדחיית מכתב-ההתנגדות של אימבר. הוא הואשם בהתחברות עם מיסיונרים ירושלמיים, ואף נאמר כי 'המיר את דתו' באמצעותם וקיבל מהם כסף. מאמר על אימבר מאת ראש המיסיונרים, פרידלנד שמו, הובא כהוכחה להשתמדותו של אימבר. כל זה נעשה לדברי בן-יהודה, כדי שידעו עורכי ה'ג'ואיש סטאנדארד' עם מי הם מתעסקים. פירכתו של אימבר להאשמות הללו מופיעה ב'אעיד עדים נאמנים', החבצלת, 16 ביולי 1889, עמ'

tor² I was your servant your contributor there is the Thank. It will become known to all.

Please send me the manuscript of the leaves³ with the help of better people I will publish them. your treatment [of me] was, [a]s one of the working men observed, very bad. jeshurun vaxed fat and kiked⁴ I regret very much that I did vast time and money for your pages.

Yours Imber

III

14 Brunswick Square

[c. October 1889]

My dear Zangwill!

first of all I beg you to do a favour to a poor man Mr. Vermuth. he is in a very missarable condition he want from you a few lines in the paper on his behalf I trust in your kindness that you will do it.

What is the matter with my little book?¹ I wrote to the printer I

305—302. במאמר הזה הוא שם ללעג את רצונו של בן-יהודה לחשוף את חוסר אמונתו הדתית. אימבר טוען כי בלונדון ידוע לכול שהוא אינו 'קדוש'. נראה כי זאנגוויל הצליח לשכך את חמתו של אימבר ההפכפך, שכן היומן הוסיף להתפרסם ב'ג'ואיש סטאנדארד'.

2. זאנגוויל היה, כנראה, עורכו של ה'ג'ואיש סטאנדארד' בתקופת המעבר שבין פרישתו של H.S. Lewis וקניסתו של הד"ר S.A. Hirsch (פברואר 1888 עד מאי 1890). העיתון לא הודיע מעולם את דבר כהונתו כעורך — כנראה בשל קשריו הדתיים המפוקפקים.

3. שלושים הפרקים הראשונים מתוך 'דפים מיומני הארץ-ישראל' פורסמו ב'ג'ואיש סטאנדארד' בין 1888 ל-1890. כמה פסקאות מן היומן הזה חזרו והופיעו ב-'*American Hebrew*' ב-1902. בינואר 1896 חתם אימבר על מסמך שבו, תמורת קבלתם של 250 דולארים, הופך *Autobiography of an ex-Chasid* (כפי הנראה 'הדפים') ל'רכושה המוחלט' של 'חברת הפרסומים היהודית של אמריקה'. המסמך בספרייה הלאומית.

4. 'וישמן ישורון ויבעט' (דברים לב, טו). השווה עם דבריו של פינחס מליצידק (אימבר) על הפועלים החרדים המנוצלים באיסט-אנד של לונדון: 'Free them from hunger and first first, den from deir fool-superstitions will come of itself. Jeshurun vax fat and kick. Hey?' (*Children of the Getto*, London 1893, p. 182)

1. הכוונה ל-'*Topics of Today in the Talmud* (London 1889). זהו אמנם 'ספר קטן, שמידותיו כ-15 על 10 ס"מ, המכיל שלושים ואחד עמודים. הוא מורכב מתדפיסי מאמרים שהופיעו ב'ג'ואיש סטאנדארד' ב-1889. אימבר מגלה, למשל, כי מגדל אייפל נזכר בתלמוד, כי התלמוד חזה את פעלו של לואי פאסטר, ועוד הבלים כגון אלו. האחרון במאמרים הכלולים בספר הזה אשר הופיע בעיתון הוא 'Mrs. Maybrick and the

was invited by the Chief Rabbi² twice, I have received by him a pound for my book, Barkai.³ I am very unrest. The idea [of] what will be my end inspired me to grief — I am working on some articles for a magazine The editor agreed to my condition of corection⁴ — My stomach is in very bad position please I beg you to give "The Talmud and the moral"⁵

I hope dear Zangwill
that you are all right
with best wishes

Yours faithful
Naphtali Herz Imber

IV

14 Brunswick Square
[c. October 1889]

My dear Zangwill —

first I thank you very much for your kindness by sending me *The American Israelite* Now I appeal to your good heart to be so good and to tell the printer to set up my little pamphlet. I wrote him twice and no answer, please do it for me I will pay, I can sell here a lot of it.

1. הסגנון האפייני לאימבר, 'למשכילי כל האומות'. *Talmud'* (The Jewish Standard, 30.9.1889, p. 4) ספר קטנטן זה מוקדש,

2. נתן מארכוס אדלר (1803—1890), רבה הראשי של אנגליה בשנים 1844—1890.

3. הכוונה ל'ברקאי' הראשון. כל אימת ששומעים על אימבר, הרי זה על נסיונו למכור למישהו אחד מספריו. כתב-היד של 'ברקאי' הראשון הוצע למכירה ב'הצנפי' לאחר כשלון המאמצים להוציאו לאור. ראה ג' ירדני-אגמון, העתונות, עמ' 192. פעם אחת כתב אל תיאודור הרצל והציע למכור את 'ברקאי החדש' לאוצר התיישבות היהודים במחיר 1,000 דולאר. באותה איגרת הוא כותב על 'ברקאי החדש' כך: 'אני הייתי הראשון שהצית בספרו "ברקאי החדש" — את לב היהודים לשוב לציון. הייתי מייסדה [של ציון] מבחינה רוחנית, כמוכן [...] סבלתי הרבה מאוד, אך נשארתי נאמן לרעיון שהוקרתי מנעורי' (מכתב ללא תאריך בארכיון הציוני המרכזי).

4. השוואת הסגנון האנגלי שבמכתבים הללו עם זה של היומנים שבדפוס תעיד על היקפם של תיקוני העריכה שנדרשו ביצירתו של אימבר. עורך *American Hebrew* כתב: 'שילמתי [לאימבר] בעד כתבי-יד רבים שלא הדפסתי בשל הקושי בשכתובם' (P. Cowen *Memories of an American Jew*, New York 1932, p. 119) שמריה אימבר העיד על אחיו כי 'היה בקי כל-כך באנגלית עד שהיה יכול להיות למשתתף קבוע ב'ג'ואיש סטאנדארד' (כל שירי נפתלי הירץ אימבר, תל-אביב 1950, עמ' 28).

5. זה היה, בלי ספק, אחד המאמרים והמכתבים הרבים שבהם 'הפציץ' אימבר את *The Jewish Standart* ועיתונים אחרים.

I am so cast down my old stomach pain¹ in one side, my mental unrest on the other side. I wish that my staying shall be in London — I have no joy at all — I expect news from Blackwood he knows me well.² write to me please the reason why my answer to Mr Davis' Monk and Nun question was not published.³

Dear Zangwill please not to vorgett the printer — in such a state of mental grief I do not recollect since the death of Mrs Oliphant⁴ I do not know myself what it is — if you will I can send you something about "Judaism on the Seaside". If you can spare for me some Hebrew papers I will be much obliged to you. I will thank you also if you kindly can do for the poor man Mr Vermuth he is very modest and meek humble and in need — how is Alter Lazinsky?⁵ Poor Kadima what tombstone, can I write? "West" is not "East".⁶ The *Chronicle* [is] like the wretched women who called [a spirit from] the grave for King Saul (I mean Saul Wochl) with a lot of lies. I wonder how people dare to forge the histoire — I hope next to read that the new mayor elect is a descendant from Zerubabel. why not?⁷ The *Chronicle* knows my

1. כפי הנראה הכוונה למחלת הכבד או הכליות שממנה סבל אימבר כל ימיו, ואשר גרמה לבסוף למותו. אימבר היה, לפי כל המעשיות המסופרות בנושא זה, שתיין מושבע. המחלה שהמיתה אותו היתה 'סיבוך' של מחלת כליות ופודאגרה' (ראה: *The Jewish Chronicle*, 18.10.1909, p. 6).
2. כל אדם חשוב 'הכיר את אימבר היטב'. בית ההוצאה המפורסם W. Blackwood and Sons היה המו"ל של לורנס אוליפאנט, ואפשר שלאימבר ניתן מכתב שיציגו לפניו.
3. במכתב לעורך כתב דייוויס: 'בחפצי לשאול [...] שמה נתקלו [קוראים] בדוגמא או בדוגמאות של יהודים ויהודיות המתאגדים בחברה מבודדת ומתגוררים בנפרד משאר בני האדם [...]'. (*The American Israelite*, 25.9.1889, p. 4).
4. היא מתה ב־1886.
5. אלתר לאזינסקי, 'שהתגורר באחרונה בחברון', כתב אל *The Jewish Standard* שלושה מכתבים על החיים בארץ־ישראל. הראשון הופיע ב־30 באוגוסט 1889, עמ' 8.
6. הכוונה לאגודת 'קדימה'. זו נוסדה, כפי שכתב אחד מחבריה, 'במטרה לחלץ את אחינו בחוץ־לארץ מן הסביבה המזיקה של המעמדות העובדים'. בתקופה זו עמדה האגודה בסכנת סגירה בשל חוסר תמיכה, כספית ורעיונית כאחת. ההשוואה שעושה כאן אימבר היא, כנראה, בין התרבות היהודית במזרח אירופה ובמערבה. אימבר הרצה לפני האגודה ארבע פעמים לפחות, בנושאים אלה: 'התפתחותה של הספרות היהודית' (9 בפברואר 1889); 'שיר השירים' (12 במאי 1889); 'מר זוטרא' (2 ביוני 1889); 'מקורה של הלשון העברית' (9 ביוני 1889).
7. ראה שם"א כב. הכוונה למאמר על 'צאצאי האנגלים של שאול ואהלי' (*The Jewish Chronicle*, 18.10.1889, p. 10). בעל המאמר ייחס את משפחתו של ראש עיריית לונדון לשעבר, Sir Benjamin Phillips, אל צאצאיו של שאול ואהל האגדי מפולין (מת ב־1622). ראש העיר החדש, שאותו מזכיר אימבר, הוא חבר המועצה Sir Henry Isaacs. הוא נבחר לראש העירייה בספטמבר 1889.

Cabbalistic narration will contain 70 pages —⁸ Your advice to be in the [fresh] air — if you should know what a sort the seaside visitors are, lame sinners, old Ladies out of fashion, stupied children that is all what I can meet on the Westpier a good outlook for the servants of heaven, not for me

What news else? pain in stomach and 4 pound in pocket, grief in heart, a nice outlook in the battle of life. More I will not trouble you much by having to read a long letter I remain

yours faithfully

Mr. Israel Zangwill.

Naphtali Herz Imber

V

[c. November 1889]

14 Brunswick Square

My dear Zangwill,

I am so happy I am in a delirium of joy. what a nice little book very nice indeed.¹ Write to me please what people say about it. I think to start with other topics such as Labor and Wages² and others. I will send one to the Pastor Lloyd and to other friends³ — The first subscriber [of my book] will be the Chief Rabbi.⁴ I will send to Mr. Gladstone one asking him his opinion⁵ —

I am so full of joy that I can not keep my mind on writing I greet you with a silent salute

Yours very truly

I. Zangwill Esq.

N. H. Imber

8. מדובר, כפי הנראה, בחומר שהוצע ל'ג'ואיש כרוניקל' ואשר, ככל שהעלו מחקרי, לא נתקבל מעולם לפרסום. 'הכרוניקל' התייחס בדרך כלל אל אימבר ברצינות פחותה בהרבה מזו של 'הג'ואיש סטאנדארד'.

1. על הופעתו של הספר 'ענייני היום בתלמוד' נמסר ב'ג'ואיש סטאנדארד' ב-8 בנובמבר 1889, עמ' 3.

2. כתב-היד של המאמר הזה מצוי בארכיון הציוני המרכזי. 'הג'ואיש סטאנדארד' פרסם אמנם לבסוף מאמר בנושא הזה, אך אין לו אלא קשר מועט עם כתב-היד הזה. ראה 'העבודה ושכרה בתלמוד' ('Work and Wages in the Talmud', *The Jewish Standard*, 10.4.1890, p. 10).

3. ראה לעיל, מכתב I, הערה 7.

4. נתן מארכוס אדלר.

5. העיתונות היהודית באנגליה מביאה בתקופה זו אזכורים שונים של העניין שגילה ויליאם גלאדסטון בתנ"ך וביהדות.

VI

14 Brunswick Square
[c. November 1889]

My dear Zangwill,

Thank you very much for all your kindness. I have sold 5 copies for three shillings.¹ I hope to make business. thank you for the *Ha-vatzelett* There is also a letter from Bagdad which I will send it to you, it is a lamentation.² I shall be perfect happy when my leaves shall commence again³ Because now they begins to be interesting.

How are you? What of Mr. Lazinsky?⁴ has Mr Vermuth found a situation? how is your brother?⁵

My compliment to the common printer.⁶ I am not a little well but is my stomach again I am still in the delirium of joy — — — — Next post more. be also happy Yours truly.

N H Imber

Israel Zangwill Esq.

1. מדובר ב'ענייני היום בתלמוד'.
2. ראה החבצלת, 18 באוקטובר 1889, עמ' 5—7. ה'קינה' שאותה מזכיר אימבר היא מכתב שירי רב רגש מבגדאד, שבה התנהלה באותה תקופה הסתה נגד היהודים.
3. 'הג'ואיש סטאנדארד' לא פרסם את היומנים למן 6 בספטמבר 1889. הקטע הבא עמד להופיע ב-28 בדצמבר 1889, ולאחר מכן פורסמו רק עוד שניים. יש להניח כי העורכים נוכחו סוף סוף שאין לציבור כל עניין, אם ספרותי ואם היסטורי, ביומנים הללו. כמובן, יש בהם כדי להרחיב את ידיעותינו על אימבר התמהוני-האגוצנטרי. הגב' ג' ירדני-אגמון טועה בהסבירה את הפסקת פרסום היומנים בחילופי העורכים ('יומני נ.ה. אימבר, הציונות, א [תשל"א], עמ' 359—360). ה"ס לואיס פרש מן 'הג'ואיש סטאנדארד' בפברואר 1889 לערך. הוא עבר להיות מורה ב- Toynbee Hall, ולא נסע לאמריקה כפי שנאמר בדבריה (ראה: *The Jewish Standard*, 25.9.1899, p. 8) אשר לטענה כי 'דברי השיטנה [...] שהגיעו אליו מירושלים' היתה הסיבה לדחיית היומנים, כבר ציינתי שלעיתונות היהודית באנגליה לא היה כל עניין בפולמוס הזה. 'הג'ואיש סטאנדארד' המשיך לפרסם פירות אחרים מעטו של אימבר גם לאחר שהדל מהדפסת היומנים. אני סבור כי מה שמנע באמת את המשך פרסומם של היומנים היה הפולמוס התלמודי על 'הנשים והפאות הנכריות', שהתחולל בטורי המכתבים למערכת העיתון מ-14 במארס עד ל-2 במאי 1890. התעסקותו הדילטאנטית של אימבר בתלמוד, למדנותו המרושלת בעברית וחוסר יכולתו הבולט להבין את השאלות שהופנו אליו באנגלית בפולמוס הזה שמו אותו בוודאי מטרה ללעגם של קוראי 'הג'ואיש סטאנדארד'.
4. ראה לעיל, מכתב IV, הערה 5.
5. לזאנגוויל היו שני אחים: לואי, הסופר ואיש העסקים, ומארק, האמן.
6. רוצה לומר, 'שבחי למדפיס שלנו'; 'ענייני היום' הודפס מן האמהות ששימשו להדפסת המאמרים בהופיעם ב'ג'ואיש סטאנדארד'.

VII

14 Brunswick Square
[c. November 1889]

My dear Zangwill,

I am now in heaven I wish I could make all the people on earth happy as I am now. I regret only your absence to go with me to the Grand Hotel for a drop. Only the one living God knows how my heart's beating warmly for you. Thank your kind friend for the *American Israelite* why he writes *Degel Ye'shurun* and not *Jewish Standard*?¹ I think brother Jonathan² ought to understand English.

When you think will be the end of our globe? I think never, it is everlasting as its maker — so the other day I gave the answer to a bible fool whose eyes are looking in the future and is shortsighted in the present — how is your health? my stomach is always revolting. the "elixir of life from the other side of the big river will calm him — [me?] when kind friend will be it [be] ready?³ I wish you happiness of life from my deepest heart

Yours truly,
Naphtali Herz Imber

Israel Zangwill Esq.

VIII

14 Brunswick Square
[November 1889]

My dear Zangwill,

Just I have posted a letter with a copie of my book for Mr Montagu¹ I told him that I am capable for the post of Magid² should I not

1. זאנגוויל התלונן לפני כן על 'גניבת' חומר מן 'הג'ואיש סטאנדארד' בידי עיתונים יהודיים באמריקה: 'יש להם מנהג להסתיר למחצה את חובם בכך שהם מצטטים את "דגל ישרון" [השם העברי שהופיע על עמוד השער של "הג'ואיש סטאנדארד"]' (Marshallik [Zangwill], 'Morour and Charouseth', 8.11.1889, p. 10)

2. הכוונה ליהודי אמריקה.

3. משפט סתום. אפשר שאימבר מדבר על המוות.

1. סר סמואל מונטגיו, חבר הפארלאמנט מוויטצ'פל שבלונדון. מונטגיו כיהן במשרות חשובות בקהילה היהודית באנגליה.

2. משרת 'המגיד' שביקש אימבר לא התאימה ביותר לאישיותו. איחוד בתי הכנסת, שמונטגיו היה נשיאו, חיפש מנהיג דתי בשביל קהילות המהגרים שהשתייכו לו באיסט

be accepted then I do not know what my end will be. I have aged considerable, I have no hope more and the idea what will be my future? occupied my mind day and night. Every day brings me new griefs and trouble. My outlook is very gloomy. I lost my believe in Men of course. You can not enter into my feelings Nothing harms me [any] more. I ask you as I suppose that you perhaps are the only friend to me what shall I do? I do not want consolation I need advice — I only wonder how a little heart of a ill human being can bear all the pain and not burst into millions of pieces — I am a great sufferer I have done the best to harm myself but in vain.

I curse the day that I was born —

My latest [last?] greeting

Naphtali Herz Imber

IX

14 Brunswick Square

[c. December 1889]

Dear Zangwill!

I have overcome the fire baptism I mean my first English address¹ thanks to my cheek. yes the talmud say cheek helps even against the Allmightly. I have been elected to address them also next about "Money".² The Lord Mayor send me a nice little letter with his visit card. Mr. Oppenheim went too far.³ I can only tell you what the talmud say

אגד. נדרש, לדברי מונטגיו, איש 'אידיאלי', יועץ רוחני שיישב בתוך עמו, יהיה שותף לרגשיהם הדתיים, ויעסוק באורח פעיל בכל הקשור לשלומם הרוחני' (Notes 'of the Week', *The Jewish Chronicle*, 15.11.1889). מונטגיו תרם את דמי משכורתו של 'המגיד' הזה לשלוש השנים הראשונות. מונטגיו מופיע ב'ילדי הגטו' כ'חבר הפארלאמנט גדעון' (Gideon M.P.), ושם הוא איבד המושבע של פינחס מלכיצדק. פינחס כותב כל העת 'התקפות' נגד גדעון, שכונתו 'לשים אותו לדראון עולם'. אשר ליחסיהם, ראה: I. Zangwill, *Children of the Ghetto*, London: 1893, p. 71, 180, 187

1. הרצאה לפני 'החברה לקידום הדדי' של ברייטון (Brighton Mutual Improvement Society) על הנושא 'בר כוכבא ומולד הלבנה', 2 בדצמבר 1889. עד אז נהג אימבר להרצות בגרמנית וביידיש. בהציגו את המרצה, ביקש היושב-ראש את 'מחילת הנאספים למר אימבר, שכן אדון זה טרם התגבר לחלוטין על קשיי הלשון האנגלית' (*The Jewish Standard*, 6.12.1889, p. 5).

2. הרצאה שניתנה ב-9 בפברואר 1890. ראה להלן, מכתב XIV, הערה 5.

3. פלוני S.S. Oppenheim תקף את ראש העירייה החדש סר הנרי אייזיקס על שרכב בתהלוכה בשבת. העניין עורר שערוריה ביהדות אנגליה. ראה: 'Correspondence', *The Jewish Standard*, 8.11.1889, p. 9

that no man claims the highest position of life till he is forgiven all his sins and many Rabbis of the Talmud they often neglect the law for curt[esy] sake ⁴ — Mr Bejfus lost his daughter. send him a condolenz. I do not know the day of my return — what is the difference between me and the rabbis? they address in jargon and I in English — ⁵ am I not fit to be a Magid in the East [End]? a little orthodoxy I can borrow by Mr. Zimer.⁶ and so I am according the *wish* of S. Montague ⁷ Many thanks why did the papers not mention my booklet?

I am writing and my mind is in heaven. I do not know myself what I am writing the account will be a splendid one.⁸ has the poor man find a situation?⁹ — sometimes I am sorry and sometimes happy. My stomach makes progress in health Many thanks Many thanks and compliment to Mr Vecht ¹⁰ how is he?

Yours truly
Naphtali Herz Imber

Israel Zangwill Esq.

X

14 Brunswick Square
[c. December 1889]

My dear Zangwill,

first of all I wish a hapy new yar. secondly I make you known that I found Telephone in the Talmud ¹ Thirdly, I appeal to your heart

- .4 אני משער שדברים אלו באים בתשובה לשאלה שהציג זאנגוויל.
- .5 הכוונה לסדרת התרצאות ב'וארגון (כפי שכונתה או היידיש) שניתנו באותה תקופה באיסט אנד. הן נועדו להשכלתם של המהגרים. בסדרה השתתפו רבנים חשובים אחדים.
- .6 Nathan L.D. Zimmer, שכונה ב'ג'ואיש סטאנדארד' 'צימר הקנאי'. הוא כתב בהתמדה עקשנית בכל מיני נושאים של דת ולמדנות יהודית, ושיגר לעיתון מכתבים רבים וארוכים. ביילדי הגטר' גלגל אותו זאנגוויל בדמותו של קארלקאמנר: 'In a land of *froom* men, he was the *froomest*. He had the very genius of fanaticism. On the Sabbath he spoke nothing but Hebrew, whatever the inconvenience and however numerous the misunderstandings' (*Children of the Ghetto*, London 1893, p. 114)
- .7 רוצה לומר: 'בדרך זו אמלא אחרי הדרישות של משרת המגיד, כפי שמונטגיו החווה אותן'. ראה לעיל, מכתב VIII, הערה 2.
- .8 מן הסתם חיבור שאימבר עסק או בהכנתו בשביל זאנגוויל.
- .9 אולי הכוונה לאלתר לאוינסקי. או ל'ורמות' המופיע במכתבים IV ו-VI.
- .10 מר אהרון וכט, בעליו העשיר של 'הג'ואיש סטאנדארד'. כפי הנראה הומין את זאנגוויל להיות עורך העיתון בשעת ייסודו. ראה: Frank Jaffe, 'Zangwill: Some Reminiscences', *The Jewish Chronicle* (Supplement), 31.7.1931, p. v

if it is not trouble for you that you may be so good to publish my poem.²

iv I want to know about you.

v. please send me last paper³

vi My mental state is badly increasing.

vii let me kindly know what become of the poor fellows⁴

viii why did neither Mr Vecht⁵ nor Mr Hamburger answered my letters?

ix why Jewish papers did not mention my book while they fill many pages about a great Meshumed or Hiene?⁶

Montague is a humbug⁷

Zimer⁸ wrote me a cardful of cabbalistic nonsense I wish an end to my mental state

Yours truly
Naphtali Herz Imber

XI

14 Brunswick Square
[c. January 1890]

My dear Zangwill

my cost for first wire 3s 3d the others 6d each.¹ I will send you some interesting reminiscences about him.²

1. השווה עם דברי Philip Cowen, עורך 'העברי האמריקני': 'אימבר היה יכול למצוא בתלמוד אוכור לכל דבר תחת השמש: להשמל, לאופניים, לטלגרף וכו' [...]. דברי אימבר הללו כך: 'אימבר כותב אלי מברייטון כי אין הוא מתיימר לקבוע שטלפונים נזכרו בתלמוד, אבל ודאי הוא שהרבנים חזו את המיקרוסקופ' (מרור וחרוסת' [לעיל, הערה 1 למכתב VII]).

2. לא פורסם ב'ג'ואיש סטאנדארד'.

3. אולי הכוונה לכתבי־יד שהגיש אימבר ל'ג'ואיש סטאנדארד'.

4. שוב אלתר לאזינסקי ו'ורמות'?

5. ראה לעיל, מכתב IX, הערה 10.

6. 'הג'ואיש כרוניקל' התעם מ'ענייני היום בתלמוד' של אימבר, וגם 'הג'ואיש סטאנדארד' סקר אותו רק כדי לצאת ידי חובה (ב'29 בנובמבר 1889, עמ' 4).

7. ראה לעיל, מכתב VIII, הערות 1 ו-2.

8. ראה לעיל, מכתב IX, הערה 6.

1. ראה להלן, מכתב XIII, שבו מסביר אימבר את החלטתו לשלוח את הדו"ח הדחוף שלו ל'ג'ואיש סטאנדארד' במברק.

2. נתן מארכוס אדלר, הרב הראשי המנוח, שמת בינואר 1890.

Dr. Herman³ seems not to reconize our paper.⁴ To the [Jewish] Chronicle's reporter he gave more information. let him feel by the election.⁵ In my poem I gave a hint about the coming struggle as I say: "True shepherd to whom thou lefsts thy flock?"⁶ Mrs Adler⁷ thanked me with tears for the poem. The reporting⁸ [of the Jewish Standard] is the best from all the papers so she said. I wrote the poem in haste without a bit of inspiration, what does the public think about it? Fior,⁹ the ex-dress maker, is a gentleman who understands his native language and that is all. he is living since 2 years here in 2 rooms doing nothing. Gaster¹⁰ protects him and the Anglo-Jewish pocket is open for him — dear friend I must confess that I am very ill, I am afraid my lungs are atacked I am nearly tired of life. life is not worth living. Thanks for the influence.

Tell Mr and Mr Vecht my compliments I wish him better.

With greeting

Yours truly
Naphtali Herz Imber

XII

14 Brunswick Square
[c. January 1890]

My dear Zangwill,

You are not a business man for you did made a mistake and you sent me more than I spend my expenses was 4 shillings and 9 pence and you sent me 6 shilling I will with thanks return the stamps if you will not be offended.

3. הד"ר הרמאן אדלר, בנו של הרב הראשי ויורש משרתו.
4. הכוונה ל'ג'ואיש סטאנדארד'.
5. נראה שהרמאן אדלר מסר ל'ג'ואיש כרוניקל' יותר פרטים על מות אביו ולוויתו. אימבר מבקש מזאנגוויל להפעיל, 'כעונש', את 'הג'ואיש סטאנדארד' נגד מינויו של אדלר לרב ראשי.
6. שירו של אימבר על מות נתן אדלר, שפורסם ב'ג'ואיש סטאנדארד' ב'24 בינואר 1890, עמ' 3. המובאה כאן משורה 12 של השיר.
7. רעייתו של נתן אדלר.
8. כלומר, סיקור מותו ולוויתו של הרב הראשי.
9. I.H. Fior, מהגר מרומניה, הביא אלבום כשי לחתונת הרב גאסטר. גאסטר תיאר זאת כמחווה 'ספונטאנית' מצד יהדות רומניה. זאנגוויל התעניין מן הסתם בטיבו של פיור ופקפק ב'ספונטאניות' של המחווה. גאסטר וזאנגוויל היו יריבים מושבעים.
10. הרב ד"ר משה גאסטר, החכם של הקהילות הספרדיות.

Many thanks to you, my compliments to Mr Vecht. Is he all right?
I am still under the disciplin of the doctor and the Chemistic Kitchen¹

Many thanks and best wishes I remain yours faithful

N H Imber

XIII

14 Brunswick Square

[c. January 1890]

My dear Zangwill

I hope you will be satisfied with my work of this week¹ what you wrote why I wire? because I thought to let you know what was important as the post arrangement is not so good.² I post after ten then you can have [my work] at 6 in the night. Will Herman succeed? I think not, peoples feeling against him³ I am now like King David in his old age I can not get warm. I spend my money and my time in the bath.⁴ Write me please. how is Mr Vecht. Is he gett better?

Much greeting

Yours faithful

Naphtali Herz Imber

*Brighton Gazette*⁵ appear today to morrow you will have it.

XIV

14 Brunswick Square

[Early Feb., 1890]

My dear Zangwill,

If you mention me in moror¹ please do not sent the satiricle arrows

1. רוצה לומר, בית המרקחת.

2. פרסום היומנים ב'ג'ואיש סטאנדארד' התחדש ב-25 בדצמבר 1889.

3. ראה לעיל, מכתבים XI ו-XII.

4. הכוונה למועמדותו של הרמאן אדלר למשרת הרב הראשי.

5. באנגליה נחשבה תמיד האמבטיה לעניין של מותרות, ובעלת הבית הבריטית, הידועה

לשימצה בצייקנותה, עמדה אפוא על קבלת תשלום מיוחד מדייריה לכל אמבט.

6. עיתון מקומי.

1. הכוונה ל'מרור וחרוסת', טור סאטירי שפרסם זאנגוויל ב'ג'ואיש סטאנדארד', החום

בפסבדונים 'מארשאליק'.

in the role of Cupido, I mean love. I only told it to you as my friend. I will now tell you more about the matter. It is not a lady, only a nice young girl with born mother wit and poetical feelings. It is a little consolation to me in such a state as I am now (Besides I never was an Adonis) that one of the fair sex have a kind feeling for me. she promised me a poem I will send it to you. My dear friend I am suffering for more than 3 months that I did not tell you was for many reasons: the first I saw you in pain and I would not put my [pain] as an addition to [yours]. The second I will tell you face to face since [you] know (by the letter of Mr Vecht) he does the best to help me. I am now coming from the best doctor of here. he declared that I have reumatic in my back and a liver illness,² a good job for the chemist.

I now allways grieve what a fool I was to leave Oliphant this I see and feel it every Moment.³ I am coming the 9 of March. I dropped just a few lines to the *Times*⁴ please give in the coming events my paper about money which I will read next sunday 9 February here.⁵ The little girl was the only person which cheered my desolate heart in this Winter season! That I am writing so much is I want occupation. Mrs Adler⁶ is very poorly. How is Mr Vecht? send me please the address of Oswald Simon.⁷ I will send him my "Topics"⁸ Federation and United they are stirring to help their poor brethern in the East, the former with a Rav the latter with a big worship place⁹ and not a

2. ראה לעיל, מכתב IV, הערה 1.

3. ראה לעיל, מכתב I, הערה 3.

4. ה'טיימס' של לונדון לא פרסם שום מכתב או מאמר של אימבר.

5. חיבור זה נקרא לפני 'האגודה היהודית לקידום הדלי' בברייטון ב-9 בפברואר 1890.

וכך כתב 'מארשאליק' על הרצאה זו: 'מר נפתלי הרץ אימבר הרצה בימים אלה בברייטון על "הכסף". תמהני מדוע אוהבות הבריות כל כך להרצות על נושאים שאתם יש להן היכרות מעשית מועטה בלבד? לפי אותו עיקרון נוהגים אחדים מכלי-הקודש שלנו להרצות על הדת'. (21 בפברואר 1890, עמ' 10)

אימבר פרסם ספרון (10 ס"מ על 15 ס"מ, 22 עמודים) בנושא הכסף. במבוא ליצירה זו הוא מכונה 'הפרופסור ב"ה אימבר' (Professor N.H. Imber, *The History of Money*, 1899).

6. רעייתו של הרב הראשי שנפטר זמן-מה קודם.

7. Oswald John Simon, סופר ופעיל בקהילת יהודי אנגליה. ראה להלן, מכתב XV, הערה 4.

8. ראה לעיל, מכתב III, הערה 1.

9. ארגון 'איחוד בתי הכנסת' (United Synagogue) תכנן לבנות בית כנסת באיסט-אנד של לונדון, ובכך להפוך את וייטצ'פל וסביבתה לארקאדיה יהודית. איזו אמונה עילאית יש לאחדים מאחינו בתועלת שבבניית בתי כנסת אם הם די גדולים, ולפי

bit will be done with both to benefit them, for Rav's sermon can not satisfy the hungry stomach of the foreigner nor can the big synagogue give shelter to the homeless stranger. Those are the principle evils of the east [End] that I have seen there. if I can get [these things] printed the rich might take a lesson and the consequence would be that our Charitable Institutions might undergo a transformation. To my mind all is a humbug. £ 300¹⁰ pound to spend and 1 shilling not to pay a poor poet for his two books.

O Montague Humbug

Who will be our next headless head? ¹¹ I should recommend Reverend Devil only he alone is able to keep ¹² such a lot of humbugs

many thanks yours

faithful

N. H. Imber

XV

[c. February 1890]

My dear Zangwill

Thanks for Punch, but I am able to provide Punch Judy¹ and glopper with rabbinic mustard for a round calendar year. why do you advocate Herman's candidature?² He is not an eminent Talmudist, a bad Hebraist and after all a big humbug Have you read *The Jewish Society* about him? Indeed very clever and truthful.³

I am going to write the Histoire of the rabbinate I send you my dear

נסיון הווסט אנד [של לונדון] גם די ריקים' (*The Jewish Standard*, '£20,000', 10.1.1890, p. 6). הרב של 'התאחדות בתי הכנסת' הוא 'המגיד' הנזכר לעיל, במכתב

.VIII

10. מונטגיו תרם את הסכום הזה לתשלום שכרו של 'המגיד'. ראה לעיל, מכתב VIII, הערה 2.

11. הכוונה לרב הראשי הבא.

12. רוצה לומר, 'לדאוג להם'.

1. 'פאנץ' בתלמוד' היא כותרת שאפילו מוחו רב התושייה של נפתלי הרץ אימבר טרם הצליח להמציאה' (*Marshallik*, 'Marour and Charouseth', *The Jewish Standard*, 7.2.1890, p. 10). הכוונה לכתב-העת הסאטירי *Punch*. כ'ענייני היום' (ראה לעיל, מכתב II, הערה 1) מצא אימבר תקדים בתלמוד לתופעות שונות של הזמן החדש, וכאן מתבדח זאנגוויל על חשבוננו.

2. מאמר המערכת של 'הג'ואיש סטאנדארד' מ'7 בפברואר 1890, עמ' 7, תמך במועמדותו של הדר' הרמאן אדלר לרב הראשי.

3. *The Jewish Society* — ירחון בעריכת Frank Danby (1889—1891).

friend my paper, select the best of it. I took another room my former room has caused me my illness. I am still the same I do the best to cheer me I do not spare money for the sake of my health.

O friend my feelings are very bitter. I wish the address of Simon⁴ please. I have succeed yesterday. When you have select from the paper please to return it to me for I need it on friday night to read for Mr Bejfus. I have many things to tell you when I am coming still that I remain

Yours faithful
Naphtali Herz Imber

XVI

14 Brunswick Square
[c. February 1890]

14 Brunswick Square

My dear Zangwill

Many thanks, Your joke is worth[y of] a punch¹ You are a great painter To whom? this Vallentine excellent?

I will give the readers a hard smite, ask how many suicides happen among our race? (I mean from the time of Moses till the close of the Talmud) In a satiricle poem termed "a wonderful nuptial" I have counted them.

Many good wishes I shorten my letter as my girl is waiting for me,
yours faithful

N. H. Imber

4. אימבר קרא כפי הנראה על פרסום ספרו של סיימון *The World and the Cloister* בא'צואיש סטאנדארד' מן ה-7 בפברואר 1890, עמ' 9, וראה בסופר הזה מועמד בכוח ל'שגור'.

1. רומז לכתב-העת *Punch*. הבדיחה היא כנראה זו של 'מארשאליק' (ראה לעיל, מכתב XV, הערה 1).

2. 'מארשאליק' כתב פליטון ליום ואלנטיין הקדוש'. ראה: *The 'A Few Valentines', Jewish Standard*, 21.2.1890, pp. 10—11 שאלתו של אימבר מתייחסת, אולי לאחד התרומים בחיבור הזה.

XVII

14 Brunswick Square

[c. February 1890]

My dear Zangwill

How do you like my paper? Mrs Adler¹ is very ill nobody is allowed to visit her She has influenza. I am longing for the 9 of March to see you and London again.

It is Wensday evening —

I do not feel any relief my spirit goes low and lower now. The ignorant and hypocrit Gaster is enjoying his honeymoon² while I am cast down it makes me excited. This rubbish English Judaism, down with it — Elkan Adler told to the faithful servant “if my brother succeed to become Chief Rabbi you will also have a share of it³ — beastly people they treat religion as a business — Humbugs are they all it was not an influenza at all that she did carried them away⁴ — I fight my battle till the last Many Compliments yours faithful

N. H. Imber

XVIII

[c. April 1890]

My dear Zangwill

I have no paper at hand therefore I drop a few lines on a Christmas card¹ sent to me by a Jew (what an ironie) Please send me the names and dates of the paper, how you like the article?² My body is very

1. רעיתו של הרב הראשי המנוח. ראה לעיל, מכתב XI.
2. הד"ר גאסטר התחתן ב-21 בינואר 1890. ירח הדבש שלו בפאריס בדרום-צרפת ובאיטליה אך שישה עד שבעה שבועות. סיקור: *The Jewish Standard*, 24.1.1890, p. 10.
3. אלקאן אדלר, פעיל בקהילה היהודית, היה אחיו הצעיר של הרמאן אדלר. 'העבד הנאמן' יכול להיות (א) דאסטר; (ב) ידיד של אדלר המוכר לאימבר; (ג) אימבר עצמו.
4. סתום. אפשר שאימבר משיב כאן על שאלה בדבר מסתו 'Influenza in the Talmud', *The Jewish Standard*, 1.1.1890, p. 5

1. מכתב זה כתוב על גבי כרטיס ברכה לחג המולד.
2. הכוונה כנראה ל'עבודה ושכרה בתלמוד' (*The Jewish Standard*, 10.4.1890, p. 10) בקשתו של אימבר לקבל 'שמות ותאריכים' מתייחסת, אולי, לדברים אלו: 'השפעת בתלמוד' תורגמה לגרמנית בידי הד"ר בלוך, המשבת את כושר ההמצאה הגלום בו. "הסטאר" הדפים אתמול במלואו את מאמרנו מן השבוע שעבר על "העבודה ושכרה בתלמוד", וכן גם ה"איוראליטישה ווכנשריפט" (שם), 18.4.1890, עמ' 3.)

low so my spirit. Next lecture³... again. my sister lost her property in fire.⁴

Tell Mr. Vecht not to lose hope⁵

Mr Bejfus ask in a letter if its true that all the papers copied.⁶ What become of Mrs Spigel poor creature?

Since I am here I have 3 love letters from a girl but my mental pain prevent me from paying attention to her. I live in the future a lost career and a trial of life. How is Mrs Vecht? How are your parents?⁷ I dry up it is 12 o'clock.

Yours

N. H. Imber

XIX¹

My dear Zangwill

I am coming on the 4th without any benefit except that I found a kind and faithful heart.² I am writing the histoire of the Rabbinate I know you will not publish it for Herman's sake so I will send it to the *Jewish Society* to give him a taste of mine.³ The love letters, I can not depart from them I will give you them when I arrive. I can tell you that she has kept me alive. She is so clever, so good more than the stupid Dr Gaster's half meat.⁴ I am very ill if my illness will not disappear I do not know how long I have to be alive. I wish that Mr Vecht shall succeed in his undertaking, he is a good one and deserves a better fate.⁵ I am now coming from my girl I spend every

3. אימבר פותח בדיבור על 'ההרצאה הבאה', אך ממשיך בדיבור על אחותו.
4. יש להניח שזוהי אחת מאחיותיו הבכירות של אימבר, שאחיו מזכיר אותן בביוגראפיה שלו. לאימבר היתה גם אחות צעירה, נחמה, שאיתה לא דיבר מעולם. יחסיו המשובשים מאוד עם נחמה מבליטים את אישיותו הבלתי מאוזנת של אימבר.
5. אפשר שדברים אלה מתייחסים לקשיים הכספיים שבהם הסתבך 'הג'ויזש סטאנדארד' ב-1890.
6. ראה הערה 2 לעיל. זהותו של מר בייפוס, כמו זו של מרת שפיגל שלהלן, היא בגדר תעלומה.
7. משה (Moses) ואלן (Ellen) זאנגוויל.

1. במכתב זה ובמכתב הבא אין נקודות-אחיזה לקביעת תאריך משוער.
2. הכוונה, כנראה, לאחת מנסיעותיו התכופות של אימבר ללונדון כדי להרצות או להאזין להרצאה. 'הנפש הנאמנה' היא זאנגוויל או הגברת הנזכרת להלן.
3. לא מצאתי שום מאמר כזה.
4. כינוי לא מחמיא לרעייתו של הד"ר גאסטר.
5. ראה לעיל, מכתב IX, הערה 10.

night an hour with her walking along Kings Road. Cupido is hunting and Luna smiles and I drink from a corall cup — her lips the nectar the kisses

Much greeting and plenty good wishes yours faithful

N. H. Imber

P/S I fixed up in my mind to send you the love letters I am sending at present one of them what is your opinion about the whole matter? O friend it is fiction, life is sweet only man makes it misserable.

XX

14 Brunswick Square

Dear Sir

I send you a present a book from Longfellow

What I want is to write me honestly and truly why do you not publish more my leaves? ¹

I will be very thankful to you.

Yours truly

N. H. Imber

I. Zangwill

XXI

The Brownies

328 Bowery

Cor. Bond Street

New York

[c. 1904]

My dear Zangwill

Mr Rosenberg ¹ presses me very hard and he is right, but I am helpless as a babe. I think on Friday I will be in the "Beth Israel Hospital"

1. הכוונה ליומג'יו של אימבר, אשר הקטע האחרון מתוכם פורסם ב'ג'ואיש סטאנדארד' בינואר 1890.

1. א"ה רוזנברג, אשר בבית ההוצאה שלו הופיע 'ברקאי' השלישי (ניו-יורק 1904). ייתכן שרוזנברג היה דוחק באימבר להשלים את היצירה, אך הדברים נשמעים כדוגמה טיפוסית של פרסומת עצמית.

for misery likes company and its company makes my life bitter. I will be treated on nose, ear and throat troubles, and as an American I am one of them which means a dispeptic. Please do not forget your pledge. In order you shall have an idea of my book, I mail you one of my poems written before the outbreak of the war a year ahead. The English is my own.² I will also print your translation of the „Mishmar Hajordan”,³ and two English translations of the “Ha Tikva”⁴ The book is dedicated to the Micado, the avenger of Kishenev’s blood. I hope soon to hear from your Preface⁵ and as I am going to the Hospital please address c/o “Jewish Daily News,” 18th East Broadway City

With salutation to you and your wife,⁶ I remain yours truly

Naphtali Herz Imber

2. 'אל איבאן האיום', שפורסם בעיתון *The Jewish World* של ניו-יורק ב-4 ביוני 1903, שנה בלבד לפני פרוץ מלחמת רוסיה-יפן. אימבר ניבא על עונשו של מחולל פרעות קישיניוב :

'Japan and China's hordes

Will cast upon on the their swords'

3. תרגומו של זאנגוויל הופיע לראשונה ב'ג'ואיש סטאנדארד' ב-20 ביולי 1888, עמ' 5.

4. רק תרגום אחד מופיע, של 'H.S.'

5. אפאראט המבוא של 'ברקאי' השלישי מכיל (א) סיקור של הספר ; (ב) הקדמה מאת הד"ר דויד בלאוסטן (Blausten); (ג) הקדשה ל'הוד מלכותו המיקאדו של יפן. זאנגוויל הבטיח כנראה לאימבר שיחבר הקדמה לספרו.

6. אדית זאנגוויל. אפשר שאימבר הכיר אותה בעת אחד מביקוריו של זאנגוויל בארצות-הברית.